

УДК 339.72

Т. А. Медвідь, канд. екон. наук, Національний банк України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

Вивчаючи питання запобігання та протидії легалізації кримінальних доходів у банківському секторі, автор аналізує основні етапи формування фінансового моніторингу, а також підходи, які використовуються для оцінки масштабів вказаного явища на макро- та мікроекономічному рівнях. Також у даній статті розглянуто основні ризики, притаманні банкам у разі їх залучення до процесів легалізації кримінальних доходів.

Ключові слова: кримінальні доходи, фінансова лібералізація, легалізація, банківський сектор, ризики.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у світовому господарстві прискорили розвиток усіх форм міжнародних економічних відносин, а особливо міжнародний рух капіталу; посилили взаємозв'язки між фінансовими центрами, що спричинило глобальну фінансову революцію.

Одним із проявів глобалізації є швидка лібералізація на світових фінансових ринках, яка проявляється через пом'якшення регулювання національних фінансових ринків, зниження вхідних бар'єрів та менш суворий пруденційний нагляд. За таких умов національні ринки отримують імпульс до подальшого розвитку одночасно з припливом іноземного капіталу, що у своїй сукупності сприяє інтенсифікації конкуренції на фінансових ринках, ключовими об'єктами яких є банківські установи.

Водночас швидка фінансова лібералізація сприяє глобалізації фінансових ринків. Крім того, вона сприяє зниженню регулятивного тиску та пом'якшенню пруденційного нагляду за банківськими умовами, а також зниженню певних обмежень та бар'єрів для входу на ринок банківських послуг, сприяє масштабному припливу іноземного капіталу. Під впливом конкурентного тиску відбувається зниження рентабельності традиційних операцій (залучення депозитів і надання кредитів і позик), банки намагаються компенсувати це, зокрема шляхом впровадження фінансових інновацій. Проте інновації, з одного боку, сприяють ефективній диверсифікації наявних ресурсів, розширенню спектра банківських операцій, управлінню фінансовими ризиками, моніторингу цін базових активів, отриманню конкурентних переваг і зростанню прибутку, а з іншого – використовуються для отримання спекулятивних надприбутків, заниження балансової вартості, ухилення

від сплати податків або їх нелегітимного відшкодування, зростання ризикованих кредитних операцій, легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, а також підвищують ризики і зумовлюють виникнення банківських криз, що розбалансовує світову фінансову систему в цілому.

Мета статті – розглянути особливості легалізації кримінальних доходів у банківському секторі.

Виклад основного матеріалу. До 70-х років ХХ століття банки без жодних запитань приймали великі суми готівкових коштів навіть від клієнтів, про яких вони нічого не знали. У 80-х роках в законодавстві країн Західної Європи та США з'являються норми щодо конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом. Наприклад, у Великобританії норми щодо протидії відмиванню кримінальних доходів та конфіскації відповідних активів містяться у Законі про незаконний обіг наркотиків (1986 року), законах про кримінальну відповідальність (1988 та 1990 років), а вперше криміналізація відмивання доходів, отриманих від злочинів, не пов'язаних з обігом наркотиків, закріплена у Законі про кримінальну відповідальність 1993 року.

Протягом 90-х років інтенсивно впроваджується обов'язок банків щодо розкриття інформації про підозрілі фінансові операції відповідним органам. Саме в цей період банки стикаються з нелегким вибором між збереженням банківської таємниці щодо клієнтів та вимогами регулюючих і наглядових органів щодо розкриття інформації про вищезазначені фінансові операції. Останнє набуває значення для банків з огляду на можливі обвинувачення у свідомому чи несвідомому сприянні відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом. Отже, банки були змушені шукати точку рівноваги між збереженням банківської таємниці, визначеними договірними відносинами з клієнтами та обов'язком надавати відповідну інформацію.

Водночас будь-які регулятивні обмеження є визначальними чинниками пошуку, розробки і провадження механізмів для їх уникнення. Не є винятком у цьому сенсі й “бізнес” з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Отже, впровадження на законодавчому рівні інструментів фінансового моніторингу, зокрема в банківській діяльності, спричинило появу нових методів та інструментів відмивання кримінальних доходів. Надалі пропонуємо розглянути приклади відповідних інновацій.

Так, у відповідь на запровадження вимоги щодо постійного повідомлення про фінансові операції з готівкою на значні суми виникла тенденція до дроблення великих сум коштів та їх внесення на банківські рахунки меншими сумами. Також зацікавлені особи почали вносити такі кошти сумами, що не перевищують встановлені порогові значення,

на рахунки, відкриті в різних банках, або навіть на рахунки, відкриті в різних підрозділах одного і того ж банку.

Іншим прикладом є отримання особами, залученими до відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, повного контролю над банком, зокрема шляхом його придбання. Тут варто звернути увагу на офшорні банки, вартість на створення та ведення бізнесу яких, є невисокою.

Отже, проаналізувавши основні віхи розвитку явища відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, через банківський сектор, можна зробити висновок, що вказані процеси характеризуються синхронізацією з основними тенденціями розвитку банківської справи. Так, сучасні особливості банківської справи, такі як дезінтермедіація, конвергенція, концентрація банківського капіталу, розширення інвестиційної складової у банківському бізнесі, формування нової структури сучасних банків, офшоризація банківського бізнесу, позабалансові операції та збільшення фіктивного капіталу, комплексне обслуговування клієнтів, диверсифікація банківського бізнесу, розвиток приватної банківської справи та зміна підходів до здійснення регулювання і нагляду формують її нову роль, завдання та функції [1].

Водночас вказані зміни провокують удосконалення методів легалізації кримінальних доходів, які на сьогодні відбуваються значно швидше, ніж наприкінці ХХ століття.

Легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом, – незалежна злочинна економічна діяльність, чия невід’ємна економічна функція полягає в трансформації ліквідних коштів, отриманих злочинним шляхом, або потенційної купівельної спроможності у дійсну купівельну спроможність, придатну для споживання, заощадження, інвестування чи реінвестування.

Масштаби легалізації кримінальних доходів дуже важко оцінити. У звітах ФАТФ описано три непрямі методи, що використовувалися для оцінки масштабів легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом [5, с. 6–8]. Ці методи полягають в екстраполяції на фінансові потоки в межах кожної окремої країни:

- обсягів світового виробництва наркотиків на основі прогнозних оцінок виробництва, споживання та експорту наркотичних речовин у кожній країні – виробнику, оціночний обсяг виробництва психотропних речовин, роздрібні ціни на наркотики (на “чорному ринку”);
- показників попиту (споживчих потреб) осіб, що споживають наркотики;
- показників обсягів конфіскованих наркотиків правоохоронними органами із застосуванням коефіцієнтів мультиплікації в межах від 5–20 %.

Комплексність вказаного явища з економічної точки зору підтверджується наявністю низки особливостей на макро- та мікрорівнях.

На макрорівні – легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму є серйозною загрозою національній та глобальній безпеці, порушують нормальне функціонування держави та її основних економічних інститутів, перешкоджають ринковим перетворенням і контролю над фінансовою системою країни з боку державних органів, викликають недовіру в суспільстві до державних інститутів, створюють негативний імідж країни на міжнародній арені. Зазвичай при проведенні відповідної оцінки *на макрорівні* розглядається ефект мультиплікатора зростання частки нелегальних коштів, що реінвестуються в економіку, та проблема зрощення реального та кримінального капіталів окремої країни.

Разом з тим на мікрорівні (тобто на рівні окремого суб'єкта господарювання) вказане явище – джерело прибутків та ризиків окремих суб'єктів. Саме тому при дослідженні процесів легалізації кримінальних доходів *на макрорівні* розглядається функція максимізації корисності особи, залученої до даного процесу. Традиційна теорія стверджує, що власник фінансових активів розміщує їх відповідно до очікуваного прибутку та відповідних ризиків. У випадку особи, що відмиває кошти, очікуваний прибуток порівнюється з конфіденційністю як окремим фактором, а також ймовірністю та суворістю застосування санкцій [7].

Загалом процес залучення банків до легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, потребує детального розгляду. Він може бути свідомим та несвідомим. При цьому несвідоме використання послуг банку для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, є свого роду зовнішньою загрозою для банку, тоді як свідоме – внутрішньою та зумовлене економічним інтересом банку як суб'єкта господарювання.

Процес прийняття свідомого рішення банку щодо участі в легалізації кримінальних доходів було проаналізовано в роботах італійського вченого Д. Маск'яндаро [6; 8].

Так, банк прагне отримати прибуток від проведення операції, знаючи, що така операція виконується з метою надання легального вигляду коштів, отримана в результаті скоєння злочину. При цьому, якщо до банку буде застосовано певні санкції за такі дії, то це матиме два наслідки:

- скорочення прибутку від участі у відмиванні коштів;
- довгострокова втрата репутації.

Отже, банк має заробляти високий прибуток для того, щоб компенсувати вищезазначені ризики. Застосувавши модель Г. Бекера щодо

вибору в умовах невизначеності [4], можна описати поведінку банку при прийнятті рішення щодо свідомої участі у відмиванні кримінальних доходів, що, у свою чергу, дасть змогу оптимізувати ресурси при регулюванні та нагляді з питань фінансового моніторингу.

Таким чином, банк приймає позитивне рішення щодо участі у процесі відмивання кримінальних доходів, отримає прибуток на рівні:

- π_y – якщо банк не буде викрито;
- π_z – якщо банк буде викрито.

При цьому $\pi_z < \pi_y$, а прибуток π_L – це прибуток, який банк може заробити від законної діяльності. Безперечно, $\pi_y > \pi_L$, а також справеджується рівність:

$$\pi_z = \pi_y - T \cdot \pi_y - \pi_L, \quad (1)$$

де T – коефіцієнт втрат (може включати не лише матеріальні стягнення банку, а й збитки від втрати репутації) від участі в нелегальній діяльності, та $T > 1$.

Банк максимізує свою очікувану корисність¹:

$$E[U(\pi_L)] = (1 - p) \cdot U(\pi_y) + p \cdot U(\pi_z), \quad (2)$$

де p – ймовірність викриття банку. Якщо банк приймає рішення взяти участь у відмиванні коштів, отриманих злочинним шляхом, тоді частка його легальних доходів дорівнює α , що обчислюється як:

$$\alpha = \pi_L / \pi_y. \quad (3)$$

Тепер можна побачити, що збільшення рівня втрат банку через участь у відмиванні кримінальних доходів знижує обсяги такої діяльності банку:

$$\frac{\partial \alpha}{\partial T} > 0. \quad (4)$$

Такий самий вплив має й зростання ймовірності викриття банку, оскільки:

$$\frac{\partial \alpha}{\partial p} > 0. \quad (5)$$

¹ Від англ. *E* – (expected) очікуваний. *U* – (utility) корисність.

Наведена модель є корисною для опису статичної рівноваги граничного впливу підвищення рівня викриття участі банку у відповідному процесі та зростання рівня втрат банку, зокрема через застосування заходів впливу, здебільшого у вигляді штрафних санкцій.

На сьогодні значний ризик відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, сконцентровано в банківському секторі. Такий висновок має об'єктивні підстави, адже привабливість банківського сектору для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму зумовлена низкою факторів:

- широкий спектр фінансових послуг;
- швидкість проведення фінансових операцій;
- дотримання банківської таємниці тощо.

Основна мета діяльності будь-якого комерційного банку – максимізація прибутку. Способи досягнення даної мети різні, але у своїй основі зводяться до залучення нових клієнтів і надання останнім всіляких банківських послуг. З іншого боку, завдання максимізації прибутку комерційного банку складається як мінімум з двох компонентів: максимізація виручки від надання банківських послуг за умови одночасної мінімізації ризиків, що виникають у результаті надання цих послуг.

Так, для банківських установ й використання їх послуг для відмивання кримінальних доходів зумовлюють підвищення операційного та юридичного ризиків.

Причиною виникнення юридичного ризику є недосконалість системи внутрішнього фінансового моніторингу та недотримання етичних стандартів діяльності внаслідок ігнорування чи часткового невиконання норм, правил та стандартів щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Дана група ризиків може мати значний негативний вплив як на капітал, так і на доходи банку, а також супроводжуватися зростанням рівня операційного ризику.

Операційний ризик пов'язаний зі зростанням випадків незаконних дій та помилок персоналу у процесі функціонування банку через недосконалу систему внутрішнього контролю. Наслідком реалізації такого ризику зокрема може стати використання послуг банку для легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, через порушення встановлених правил, неспроможність вчасно виявити та ідентифікувати відповідні загрози та, як наслідок, невчасно вжити заходів щодо недопущення чи зменшення відповідного ризику.

Ризик втрати репутації обумовлений загрозою поширення негативної інформації щодо діяльності комерційного банку, в тому числі і його участь у відмиванні доходів, отриманих незаконним шляхом, та фінансуванні тероризму може призвести до відтоку клієнтів, викликати недовіру серед контрагентів та, як наслідок, спровокувати звільнення співробітників [2].

У той же час необхідно зазначити, що питання банківської діяльності, яке полягає у виконанні функції фінансового посередника, та намагання одночасного недопущення використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму, характеризується низкою суперечностей. Дане питання є неоднозначним через тісний зв'язок заходів банку з питань фінансового моніторингу з його репутаційним та юридичним ризиками (рис. 1).

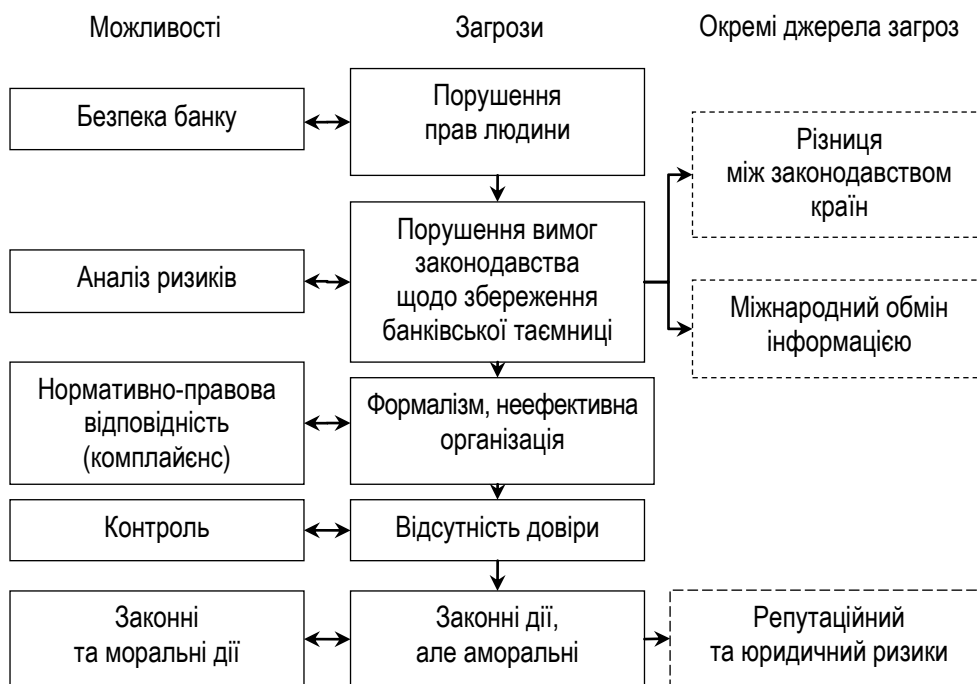

Рис. 1. Можливості та загрози, що виникають у ході здійснення фінансового моніторингу

Формальне виконання норм законодавства страхує банк від ризику застосування до нього санкцій, але не гарантує захист від ризику залучення до процесів відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом.

Підтвердженням вищезазначеного є наведені в табл. 1 дані щодо розмірів штрафів до окремих провідних банків світу, які застосовано до них за допущення відмивання коштів.

Таблиця 1

**Штрафи до окремих банків за порушення
у сфері відмивання кримінальних доходів**

Дата	Фінансова установа	Штраф, дол. США
Листопад 2011 р.	Commerzbank AG	0,175 млн.
Серпень 2010 р.	Barclays	298 млн.
Червень 2010 р.	Pamrapo Savings Bank S.L.A. (повністю є власністю філії Pamrapo Bancorp Inc., Байонн, Нью-Джерсі)	1 млн.
Травень 2010 р.	ABN AMRO N.V. (зараз – Королівський Банк Шотландії, Невада)	500 млн.
Квітень 2010 р.	Pamrapo Savings Bank S.L.A.	5 млн.
Березень 2010 р.	Wachovia	50 млн.
Грудень 2009 р.	Credit Suisse AG, Лондон	536 млн.
Жовтень 2009 р.	Gold & Silver Reserve, Inc., Флорида	2,95 млн.
Серпень 2008 р.	Australia and New Zealand Bank Group, Ltd., Мельбурн, Австралія	5,75 млн.
Квітень 2009 р.	Doha Bank, філіал у Нью-Йорку	5 млн.
Лютий 2009 р.	UBS AG, Швейцарія	780 млн.
Січень 2009 р.	Lloyds TSB Bank Plc	350 млн.
Квітень 2008 р.	United Bank for Africa, офіс у Нью-Йорку	15 млн.
Вересень 2006 р.	Bank of America, Шарлотт, Пн. Кароліна	7 млн.
Серпень 2006 р.	Western Union Financial Services, Inc., Денвер, Колорадо	3 млн.
Травень 2006 р.	Liberty Bank of New York	600 тис.
Квітень 2006 р.	BankAtlantic Corp., Флорида	10 млн.
Грудень 2005 р.	Oppenheimer & Company, Inc., Нью-Йорк	2,8 млн.
Грудень 2005 р.	ABN AMRO N.V., Чикаго, Ілліноїс	80 млн.
Грудень 2005 р.	Israel Discount Bank, Нью-Йорк	8,5 млн.
Листопад 2005 р.	Bank of New York, Лондон	38 млн.
Жовтень 2005 р.	Banco de Chile, Майами і Нью-Йорк	6 млн.
Серпень 2005 р.	Arab Bank, Plc, філіал у Нью-Йорку	24 млн.
Липень 2005 р.	Gulf Corporation, Майами, Флорида	700 тис.
Лютий 2005 р.	City National Bank	750 тис.
Лютий 2005 р.	J. P. Morgan Chase & Co.	2,1 млн.

Джерело: складено автором на основі [3].

Отже, зауважимо, що саме через значний вплив на діяльність банків ризику використання їх послуг для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму пошук ефективної методики його об’єктивної оцінки має стати першочерговим завданням для банку.

Висновки. З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що фінансовий моніторинг як сукупність інструментів і методів протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму посідає важливе місце в банківській діяльності.

Таким чином, з огляду на інтенсивність використання особами, які залучені до відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, саме банківських послуг, перед відповідними учасниками фінансового ринку – комерційними банками та регулятором банківського сектору – постає комплексне завдання адекватно і вчасно запобігати вказаному процесу, протидіяти розширенню його масштабів.

Список літератури

1. Медвідь Т. А. Інноваційна основа розвитку банківського бізнесу / Т. А. Медвідь // Зовнішня торгівля: Право та економіка. – 2007. – № 1 (30). – С. 127–133.
2. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0104500-04>.
3. Шалимова М. А. Комплаенс: глобальные экономические санкции / М. А. Шалимова // Внутренний контроль в кредитной организации. – 2010. – № 4.
4. Becker G. A. Theory of the Allocation of Time / G. Becker // Economic Journal. – Vol. 75 (№ 299). – 1965. – September. – P. 493–508.
5. Financial Action Task Force (FATF) (1997), Financial Action Task Force on Money Laundering, Report on Money Laundering Typologies, 1997–1998, Paris : OECD, February.
6. Masciandaro D. Black Finance. The Economics of Money Laundering / D. Masciandaro, E. Takats, B. Unger. – 2007. – Edward Elgar, Cheltenham.
7. Masciandaro D. Economics of Money Laundering: A Primer / Donato Masciandaro. – 2003. – Andrew W. Mullineux and Victor Murinde.
8. Masciandaro D. Money Laundering Regulation: The Microeconomics / Donato Masciandaro. – 1998. – Journal of Money Laundering Control. – 2 (1). – P. 49–58.

Отримано 31.08.2012

Summary

In the process of studying a question of money laundering prevention and counteraction in banking the author analyses the main stages of financial monitoring development and also the approaches which are used for assessment of the abovementioned phenomenon on macro and micro levels. Also, the core risks inherent to banks in case of their involvement in the process of money laundering are considered in the article.

Медвідь Т.А. Особливості легалізації кримінальних доходів у банківському секторі / Т.А. Медвідь // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць : заснований у 1999 р./ Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". - Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. - Вип. 35.- С. 134-142.